

כי מציון – פרשת חוקת

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

מכון מניטו

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנג', ידידיה ונגרובר, ואיתי קולין (ה"ע – הערת העורכים)

בארה של מרים

וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרֵי צֶן בַּחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן וַיִּשָּׁב הָעָם בְּקֹדֶשׁ וַתִּמַּת שָׁם מִרְיָם וַתִּקְבַּר שָׁם. וְלֹא הָיָה מִיָּם לְעֵדָה... (במדבר כ, א-ב).

זכות אברהם

ה'תורה תמימה'² מביא בעניין זה גמרא אחרת, המייחסת זכות זו לאברהם אבינו בשל מידת הכנסת האורחים שלו, כפי שהדבר משתקף ביחסו לשלושת המלאכים שחשב אותם להולכי דרכים:

וַיֹּאמֶר [אברהם]... יִקַּח נָא מֵעֵט מִיָּם וַיִּרְחֹצוּ רַגְלֵיכֶם וַיִּשְׁעֲנוּ פִתְחַת הָעֵץ... וַיִּקַּח חֲמֹאָה וַחֲלֵב וַיִּבֶן הַבֶּקֶר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לַפְּנִיָּהּ וְהוּא עֹמֵד עָלֵיהֶם פִּתְחַת הָעֵץ וַיֹּאמְרוּ (בראשית יח, ג-ח).

תנא דבי רבי ישמעאל: בשכר שלושה זכו לשלושה. בשכר "חֲמֹאָה וַחֲלֵב" – זכו למן, בשכר "וְהוּא עֹמֵד עָלֵיהֶם" – זכו לעמוד הענן, בשכר "יִקַּח נָא מֵעֵט מִיָּם" – זכו לבארה של מרים (בבא מציעא פו, ב).

בזכות מעשי חסד אלה אברהם מבטיח לצאצאיו במדבר את בארה של מרים, את המן של משה ואת עמוד הענן של אהרן. המהרש"א³ (המובא בפירוש ה'תורה תמימה') שואל: אם כן, למה הבאר נקראת על שם מרים ולא על שם אברהם? תשובתו היא שעצם האפשרות של גילוי השגחה כזה – הוא בזכות אברהם, אולם הופעתם בפועל של ניסים אלה, והמשך קיומם בכל תקופת המדבר – הם בזכות שלושת הפרנסים: משה, אהרן ומרים.⁴ לעומתו, בעל ה'תורה תמימה' מסביר את העניין כך: בזכותו של אברהם הופיעו בדור המדבר שלושת הפרנסים.⁵

צאצאיו של אברהם

פירוש הדבר: משה, אהרן ומרים הם אלה שאפשרו את גילוי השגחה לעמם בדור ההוא, מפני שזכו להבטיח באמת את נוכחותו של אברהם.

מכאן נוכל להבין מדוע התורה מקפידה לפרט את השתלשלות התולדות של אברהם. מתוך כל המשפחות שיצאו מיעקב בן יצחק בן אברהם, רק זו של לוי, דרך קהת ועמרם, מובילה למשה, לאחיו אהרן ולאחותו מרים. הגמרא כאן מעלה על נס את זכות המיוחדת של ה"אִישׁ מִבֵּית לְוִי"⁶, עמרם, איש הנאמנות העילאית, מי שבניו הפכו את בניו של אברהם לעם, וגם נטלו על עצמם את האחריות לקיום ההבטחות שניתנו לאבות.

שמו של אברהם היה לפני כן אברם, כלומר: אב רם, ושמו של עמרם פירושו עם רם. שמות אלה מדברים בעד עצמם ומספרים את כל גבורותיה של משפחה אחת משבט לוי, אשר הפכה את צאצאיו של מי שהיה אב, לעם – עם בני ישראל.

על פסוק זה מוסרת הגמרא במסכת תענית (ט, א):

רבי יוסי ברבי יהודה אומר: שלושה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן: משה, ואהרן ומרים. ושלוש מתנות טובות ניתנו על ידם, ואלו הן: באר, וענן ומן. באר – בזכות מרים, עמוד ענן – בזכות אהרן, מן – בזכות משה. מתה מרים – נסתלק הבאר, שנאמר: "וַתִּמַּת שָׁם מִרְיָם", וכתוב בתריה (= וכתוב אחריו) "וְלֹא הָיָה מִיָּם לְעֵדָה"...

ה'תורה תמימה' מפרש את המאמר הזה באופן מקורי ביותר. הוא מזכיר כי בארה של מרים הוא אחד משלושת גילויי השגחה שליוו את דור יוצאי מצרים במסעם במדבר. המן ירד בזכות משה, וענני כבוד שהגנו על העם מאוימים מצד האויבים המקיפים אותם, בזכות אהרן. שלוש מתנות אלה מאת ה' נועדו להבטיח לישראל את התנאים הבסיסיים שכל חברה זקוקה להם על מנת להתקיים: כלכלה (להם ומים) וביטחון (ענני כבוד).

המקרה המיוחד של ישראל

יש לשים לב למקרה המיוחד של ההיסטוריה של עם ישראל בעת יציאת מצרים. זו החברה היחידה שקיבלה את חוקתה – התורה – עוד לפני שהתפתחו התהליכים המביאים בדרך כלל כל חברה אנושית להקמת מוסדות לאומיים ולמערכת חוקים. עם ישראל מקבל את התורה עוד לפני שעשה את צעדיו הראשונים בהיסטוריה, ולכן הוא זקוק לפסק זמן 'מחרוזת היסטוריה', משוחרר מאילוצי הפרנסה והביטחון, על מנת שיוכל להיפגש עם התורה וללמוד אותה, בטרם יפסע אל תוך ההיסטוריה. תקופה זו של ארבעים שנה שבין העולם הישן של מצרים הפרעונית ובין ראשית תולדות עם ישראל על אדמתו – הייתה תקופה של הכשרה, עוד לפני ההתמודדות עם נסיבות החיים.

לא ידוע על מקרה דומה בהיסטוריה. הגמרא מלמדת אותנו שמצב ייחודי זה התאפשר בזכותם של "שלושה פרנסים" – משה, אהרן ומרים – שהנהיגו את העם באותה תקופה. עוד במצרים הם פעלו, בדרכים שונות, להבטיח את עצם קיומה של האומה הישראלית. לכן הגמרא, תוך פרשנות מדייקת של הפסוקים המתארים את מהלכיהם ואת דרך פעולתם, מייחסת להם את הזכות המיוחדת לקיומה של מציאות יוצאת דופן זו: חברה המשוחררת מאילוצי החיים.

מפאת עומק מעורבותם בתקופה ניסית זו, הם לא יהיו חלק ממהלכי הכניסה לארץ כנען.¹ הם יעבירו את השרביט לדור נשיאי ישראל, תחת הנהגתו של יהושע.

¹ תורה תמימה לבראשית יח, ד, הערה טו: "דהכוונה 'זכו לבארה של מרים' – שזכו למרים, שבשבילה זכו לבאר. וקיצור לשון הוא... שבשכר מה שעשה אברהם זכו בניו למשה ולאהרן, שבזכותם ירד להם המן וליוויו ענני כבוד".

² שמות ב, א.

¹ המהלך הכללי של כיבוש הארץ צריך להתבצע בדרך הטבע (יירדת המן נפסקה עם הכניסה לארץ. ראה שמות טז, לה), ו'שלושת הפרנסים' שייכים לתקופה המתאפיינת בריבוי נסים ונפלאות (ה"ע).

² תורה תמימה לפרשת וירא, על בראשית יח, ד.

³ הרב שמואל אליעזר הלוי אידלס (1555–1631), מפרש הלכות ואגדות התלמוד.

⁴ מניטו מפרש את דברי המהרש"א: "וי"ל דבזכות אברהם לא היו זוכין בהן אלא לפי שעה אבל בזכות משה ואהרן ומרים היו נמשכים המן והענן והבאר כך זמן רב מ' שנה" (מהרש"א, חידושי אגדות, בבא מציעא פו, ב).